Hans Bergström

Hans Bergström, docent i statsvetenskap, var chefredaktör på Dagens Nyheter 1995–2000 samt 2001–2003 (tillika utgivare). Han är ledamot av Ingenjörsvetenskaps-akademien och var medlem i regeringens Globaliserings-råd 2007–2009. Hans Bergström skrev boken "Använd våra kärnkraftverk" inför folkomröstningen 1980 (tillsammans med Janerik Larsson). Arbetade med politisk samordning i regeringarna Fälldin I, Ullsten och Fälldin II.

Den svenska energifrågans allmänpolitiska kraftfält

För att förstå den svenska energipolitiken måste man inse dess starka samband med allmänpolitiska förhållanden under långa tidsperioder. Man måste veta något om den historiska bakgrunden. Hur har investeringar och politik blivit som de blivit och vilka tolkningar gör olika partier av sina erfarenheter?

Det svenska elsystemet är oerhört rationellt, såväl ekonomiskt som i förhållande till klimatfrågan – med grovt sett hälften vattenkraft, hälften kärnkraft på produktionssidan. Vi talar här om två produktionssystem med tunga kapitalinvesteringar men ytterst låga rörliga kostnader. Kapitalkostnaderna för detta system är i allt väsentligt redan tagna. Elen från vatten och kärnkraft saknar därtill nästan helt utsläpp av koldioxid och andra växthusgaser. Skillnaden är enorm mot de kolberoende länderna på kontinenten, liksom mot Danmark.

Man bör då minnas att detta system kom till under "Rekordåren" på 1950- och 1960-talen. Då rådde en oerhörd framtidstro och en extrem teknik-optimism. Sverige var ett "ingenjörsland" och förmodligen världens mest "rationella" och "modernistiska" nation. Det nya ansågs genomgående bättre än det gamla. Förändringar, befolkningsomflyttningar, höjd produktivitet, tillväxt prisades okritiskt – även av de fackliga organisationerna. Under ett 60-tal med sex procents tillväxt per år, kom oppositionsledande Folkpartiet med den manande skriften "Höj takten!". Tilltron till offentliga program för infrastruktur och modernisering var samtidigt hög. Svenskarna levde i "De stora programmens tid" (titeln på en bok om denna tid av professor Björn Wittrock).

I slutet av 1960-talet kom en reaktion. Den hade flera rötter och fick olika uttryck. Dels kom den från vänster, med gruvstrejk, studentuppror och socialism. Dels kom den som antimodernism, en längtan bort från det

nya samhällets storskalighet, centralism, teknokrati och rotlöshet i befolkningsomflyttningarnas spår. Sverige hade haft en extremt snabb övergång från jordbrukssamhälle till industrisamhälle i slutet på 1800-talet, jämfört med till exempel Danmark. Nu blev även omflyttningen från landsort till de stora städerna unikt drastisk under 1950- och 60-talen. Till skillnad från Norge lade Sverige ner små jordbruk i rask takt. Ett folk från landsbygd och skogar fyllde nu storstädernas förorter liksom mellanstora industristäders nybyggda hyreshus. Dit kom också finländare och sydeuropéer, som tillgodosåg industrins till synes omättliga behov av arbetskraft. "Statarlängorna står upp", formulerade sig satirikern Hasse Alfredson om de massproducerade hyreslägenheterna i "miljonprogrammet". Ett land med drygt sju miljoner invånare rev det gamla och byggde en miljon nya lägenheter på tio år! Makalöst. Följden blev mänsklig "alienation", för att låna en iakttagelse från Karl Marx.

En anslutande tendens blev att tillväxten togs för given. Att Sverige skulle ha starka företag och en snabb tillväxt kom att uppfattas som självklart, nästintill naturgivet. Tillväxtkrafter behövde inte vårdas. Frågan blev i stället hur näringslivet skulle tuktas, dess värden omfördelas och dess miljökonsekvenser begränsas. Känslan av ekonomisk sårbarhet tonade bort efterhand. In trädde i stället oro över tillväxtens avigsidor och stort utrymme för andra frågor än näringslivets tillväxtvillkor. Detta blev, kan man säga, den postmoderna reaktionen.

Miljöpolitiken växte i betydelse i detta nya politiska klimat. Liberala Folkpartiet var då, kring 1970, det ledande miljöpartiet, främst inriktat på naturvård. Huvudfrågan blev att "rädda" de fyra återstående Norrlandsälvarna från vattenkraftsutbyggnad (Vindelälven blev en särskild symbol). Kring detta blev det så småningom politisk enighet. Trots att Sverige alltjämt har en stor reserv av möjlig vattenkraft, råder politiskt tabu mot mer vattenkraft i stor skala. Vattenkraftsutbyggnaden hade setts som ett viktigt och naturligt sätt för Sverige att minska sitt starka beroende av importerad olja. Hos den tidens generation av politiska beslutsfattare fanns ännu andra världskrigets försörjningsproblem i starkt och färskt minne. Att utveckla inhemsk, därtill billig, elförsörjning för den snabbväxande industrin uppfattades som rationellt och ansvarsfullt. När även vattenkraftens fortsatta utbyggnad stoppades, skedde det i föreställningen att Sverige hade ännu ett inhemskt, rationellt alternativ byggt på svenskt ingenjörskunnande: kärnkraften. Den ledande centerpolitikern, sedermera talmannen, Torsten Bengtsson talade optimistiskt om en framtid med "ett pärlband av kärnkraftverk längs Norrlandskusten".

Kärnkraften symbol för överrationell storskalighet

Men Thorbjörn Fälldin, som tillträdde som ordförande för Centerpartiet 1971, blev under inflytande av den framstående kärnforskaren Hannes Alfvén övertygad om att kärnkraft i form av fissionsreaktorer var livsfarlig och borde stoppas. Han gjorde kärnkraften till en personlig huvudfråga i riksdagsvalen 1973 och 1976. Eftersom Fälldin samtidigt var de borgerliga partiernas statsministerkandidat, ställdes kärnkraften nu i centrum av den svenska politiska debatten. Den handlade om betydligt mer än energipolitik. Kärnkraften blev en symbol för det storskaliga, centralistiska och farofyllda samhälle som enligt Centerpartiet var på väg att skapas av det teknokratiska och socialistiska Socialdemokratiska maktpartiet, under ledning av Olof Palme, uppväxt i den svenska makteliten. Motståndet mot kärnkraften anslöt väl till Centerpartiet/Bondeförbundets ursprung som antimodernistiskt. Det stämde också med känslor av alienation hos många som flyttat till de stora städerna från landsbygden och med en allmän reaktion mot vad som uppfattades som "överrationellt storskaligt".

> "Elproduktionen är en följd av förutseende och rationell planering under 1950- och 1960-talen"

Efter 44 år vid makten tvingades Socialdemokraterna gå i opposition efter 1976 års val. Skälet var inte oro över ekonomin, utan något djupare. Statsvetaren Olof Petersson summerade i sin undersökning av 1976 års val: "Socialdemokraterna föll inte på konkreta vardagsfrågor som sysselsättning, matpriser och levnadsstandard. Det var i stället en allmän oro för framtiden som blev avgörande. Hur kommer det här samhället att se ut om några år? Leds vi in i ett kärnkraftssamhälle, styrt av en maktfullkomlig byråkrati, där staten och fackförbundspampar tagit över privat egendom?"

Tolv kärnkraftverk kom att startas i Sverige, enligt gamla beslut. De reducerades senare till tio, när de två reaktorerna i Barsebäck – nära Danmark – avvecklades.

Den viktiga iakttagelsen här är att det system för elproduktion som alltjämt gäller i Sverige i grunden är en följd av förutseende och rationell planering under 1950- och 1960-talen. Energipolitiken sedan dess har varit handlingsförlamad, på grund av politiska motsättningar. Ingen mer vattenkraft har kunnat byggas (förutom vissa effekthöjningar samt

småskaliga investeringar, men omvänt även effektneddragningar på grund av nya vattendomar). Existerande kärnkraftverk har fått fortsätta gå, och även effekthöjas, men inga nya tillstånd har getts. Det rådde länge förbud mot att ens studera frågan om ny kärnkraftsteknik ("tankeförbudslagen") och den officiella politiken har varit att de tio kärnkraftverken ska läggas ner i sinom tid, och inte ersättas av nya.

De förutseende besluten och investeringarna efter kriget och fram till ca 1975 gav Sverige en kapacitet och en mix i elsystemet som, med vissa uppgraderingar, skulle komma att hålla i 50 år utan nya stora tillskott. Därför har landet och näringslivet kunnat tåla politisk handlingsförlamning under de senaste årtiondena. Det har räckt att regering och riksdag undvikit att göra drastiska ingrepp, som när årtalet 2010 för nedläggning av all kärnkraft bröts.

> "Landet och näringslivet har kunnat tåla politisk handlingsförlamning under de senaste årtiondena"

När Socialdemokraterna tvingades gå i opposition efter 1976 års val, efter hela 44 år vid makten, blev kärnkraftsfrågan Olof Palmes huvudförklaring till valförlusten. Centerledaren Thorbjörn Fälldins offensiv i denna fråga, med höga moraliska övertoner, mötte gensvar långt in i viktiga socialdemokratiska grupper, främst bland kvinnorna. Socialdemokraterna hade gått i spetsen för den svenska framtidsoptimismen och tekniktron under efterkrigstiden. Ledningen kom nu fram till att partiet måste bli av med bilden av ett teknokratiskt parti för att kunna behålla sin ställning i en ny tid. Det skedde dock inte genast. När Fälldin som statsminister tvingades gå med på att "ladda" Barsebäck, såg Olof Palme detta som ett "svek" som skulle komma att straffas av väljarna i 1979 års val. Utlösande faktor blev i stället Harrisburg-olyckan våren 1979. Olof Palme, som hårt pläderat för kärnkraften mot Thorbjörn Fälldin och som 1978 tvingat Ola Ullsten att gå upp i antal kärnkraftverk från 11 till 12 som villkor för stöd till folkpartiregeringen, förklarade nu internt att "inte en gång till ska vi offra proletariatet på kärnkraften" (återgivet i journalisten Dieter Strands reportagebok från 1979). Socialdemokraterna bytte raskt fot i kärnkraftsfrågan, krävde en folkomröstning och företrädde i den folkomröstningen – tillsammans med Folkpartiet – linjen att all kärnkraft i Sverige skulle vara avvecklad till år 2010. Vid problem med de alternativ man hoppades

på, sol och vind, fanns alltid kolkraften som reservmöjlighet. Folkomröstningen hölls på våren 1980 och bilden blev att S/FP-linjen vann, med innebörden "använd kärnkraftverken men lägg i god ordning ner alla under perioden fram till 2010". Med hela 30 år dit från 1980, föreföll 2010 vara bekvämt långt borta. Mycket skulle kunna hända under så lång tid. Politiken gavs en lång respit. "Visst, avveckla, men inte nu." Tjernobylolyckan 1986 höll dock oron vid liv. På grund av vindarna fick Sverige extra mycket nedfall, och i Sverige föll extra mycket ner över Thorbjörn Fälldins bärmarker i Västernorrland, sannerligen en ödets ironi. Den socialdemokratiska partiledningen drog slutsatsen att den borde hålla fast vid avvecklingslinjen även under tider när opinionen blev positiv till kärnkraft, med vetskap om att nya olyckor snabbt skulle få opinionen att skifta tillbaka i negativ riktning.

En för framtiden oerhört viktig effekt av folkomröstningen 1980 blev att Miljöpartiet De Gröna bildades som ett nytt politiskt parti i Sverige året efter, 1981. Det kom visserligen inte in i Riksdagen förrän 1988, men redan genom sin existens höjde det risken för Socialdemokraterna. Det stora partiet tvingades ta hänsyn till den betydande minoritet av socialdemokratiska väljare som hade röstat på Linje 3, med krav på att all kärnkraft i Sverige skulle vara avvecklad till år 1990.

Kärnkraftsfrågan i politiskt maktcentrum

Med dessa politiska skeenden åren 1976-1981 kom kärnkraftsfrågan att skära rakt in i centrum av kampen om makten i svensk politik. Detta har i sin tur att göra med strukturen av det politiska landskapet i Sverige, som är viktigt att förstå. Sverige har en kombination av blockpolitik och flerpartisystem som är mycket speciell. Sverige avviker också genom den totala avsaknaden av konfliktdimensioner som är vanliga i andra demokratier, som språk, etnicitet, religion och regionala konflikter. Den helt dominerande, och i grunden enkla, dimensionen är Vänster-Höger, definierad framförallt genom synen på socialism och statens roll i näringslivet. Till denna horisontella dimension fanns tidigare en Stad-Land-dimension, på grund av Sveriges geografiska utbreddhet och glesa befolkning. Den senare har kommit att delvis ingå i, delvis ersättas av, den nya vertikala gröna dimensionen. Den går inte att nagla fast endast vid någon enda sakfråga, som kärnkraften. Kravet på en politisk dimension är just att den är dimensionerande, det vill säga att den speglar ett bredare fält av politiska hållningar. I Sverige rymmer vad vi här kallar den gröna dimensionen nej till kärnkraft men även en skeptisk eller negativ hållning till den Europeiska Unionen, till ekonomisk tillväxt och till globaliserade marknader.

Det valsystem som etablerades med författningsreformen 1970 innebar total proportionalitet för alla partier som klarar en småpartispärr på fyra procent. I stället för att hålla små partier ute ur riksdagen, i syfte att främja ett handlingsdugligt politiskt system, har valsystemet visa sig främja många partier i riksdagen. Ett existerande riksdagsparti som försvagas, så att det närmar sig spärrgränsen, får tillskyndande stödröster för att bevara det i riksdagen och därmed säkra majoritet för det block partiet tillhör. Nya partier, som enligt opinionsmätningarna nått tre procent eller mer, tenderar att sättas i en valhiss, med sympatiserande väljare på marginalen som hissar det över spärren vid behov. Så har Sverige numera hela åtta riksdagspartier, mot fem när småpartispärren infördes. Och så fort ett parti erövrat åtminstone fyra procent ges det full utdelning i riksdagsmandat, med minst 14 mandat – tillräckligt för att kunna bli en maktspelare.

> "Den naturliga riksdagsmajoriteten S, M och Fp hindras från att göra sig gällande"

Men denna roll för små partier förstärks av den svenska blockpolitiken, som hindrade den naturliga riksdagsmajoriteten av S, M och Fp i viktiga industrifrågor från att göra sig gällande. Jämsides med många partier finns det bara två regeringsblock, som står mot varandra. Detta beror i sin tur på att Socialdemokraterna har varit så dominerande som maktbärande parti under lång tid. Det har lett till ett starkt känt behov av att skapa ett alternativt kraftfält från de icke-socialistiska partierna. Ett litet borgerligt parti som går i förbund med det starka socialdemokratiska partiet tenderar få rollen av stödparti för förlängd socialdemokratisk dominans i Sverige. Det blir inte ett samarbete på lika villkor. Stödpartiet tenderar också att straffas av de borgerliga väljarna. Det vid var tid ledande partiet på den borgerliga sidan – förr Folkpartiet, sedan Centerpartiet, nu sedan några år Moderaterna – uppfattar som sin huvuduppgift att samla ett regeringsdugligt alternativ till Socialdemokraterna. Alltså är det borgerliga ledarpartiet inte heller intresserat av någon allians med det socialdemokratiska partiet.

Den här beskrivna kombinationen av strukturerande faktorer i det politiska landskapet gör att båda regeringsalternativen får en inneboende konflikt längs vad som här lite löst kallas den "gröna" dimensionen. Praktiskt sett rör den framförallt kärnkraften, graden av statliga satsningar på vindkraft, solkraft samt nivån på olika former av energibeskattning och subventioner.

Inom en socialdemokratiskt ledd regering uppstår konflikten i förhållande till Miljöpartiet. Inom en borgerligt ledd regering uppstår konflikten i förhållande till Centerpartiet. Eftersom Mp och C samtidigt konkurrerar om förtroendet såsom det starkaste partiet längs miljödimensionen, har de också egna restriktioner för politiska kompromisser som kan utnyttjas av det andra partiet.

I detta maktpolitiska spektrum har några av de viktigaste partierna dragit olika slutsatser, som styrt var vi befinner oss i dag.

Partierna och kärnkraften

Socialdemokraterna kom under Mona Sahlin till slutsatsen att partiet måste forma ett tydligt regeringsalternativ till den borgerliga Alliansen. Slutsatsen hängde samman med att S inte längre kunde räkna med en normalnivå av väljarstöd som gjorde det möjligt att regera på helt egen hand. Den påverkades också starkt av utmaningen från Alliansen, som med ett gemensamt alternativ vann riksdagsvalet 2006, regerade framgångsrikt 2006-10 och åter gick till val som sammanhållet regeringsalternativ 2010. Rollerna hade kastats om. Under många, många år hade Socialdemokraterna haft som ett av sina triumfkort i valrörelser att peka på den borgerliga splittringen och därmed regeringsodugligheten. Nu kunde de borgerliga plötsligt ifrågasätta alternativets regeringsduglighet – "den rödgröna röran". Ett rödgrönt regeringsalternativ 2010 hade varit omöjligt om inte Socialdemokraterna accepterat linjen att all kärnkraft i Sverige ska bort, förr eller senare. Eftersom 2010 nu passerats, blev det dock lite oklart vad "senare" skulle innebära. Inför valet 2010 var de Rödgrönas gemensamma linje att de existerande tio svenska kärnkraftverken inte ska få ersättas av nya när de tjänat ut. Sverige skulle enligt denna ståndpunkt lägga ner all elproduktion från kärnkraftverk, landets halva elförsörjning.

> "Kärnkraftsfrågan kom att bli en blandad välsignelse för Centern"

Centerpartiet har gått motsatt väg i kärnkraftsfrågan. Nya partiledningar har funnit att partiets starka förknippning med kärnkraftsfrågan, vissa tider rentav som ett "enfrågeparti", var "a mixed blessing". Den gav valframgångar 1973 och 1976. Men partiets hårda låsningar ledde därefter till att den första borgerliga regeringen på 44 år sprack efter bara två år. Detta följdes av svåra valförluster för centern i riksdagsvalen 1979, 1982 och 1985. Partiet förlorade sin borgerliga ledarställning och uppfattades

av de borgerliga väljarna som problembarnet på den icke-socialistiska sidan. Senare försök, under Olof Johanssons ledning, till samarbete över blockgränsen ledde till osäkerhet om var centern stod i regeringsfrågan och till flykt av borgerliga väljare. Under Maud Olofssons ledarskap från 2001 drog Centern slutsatsen att partiet entydigt måste ansluta sig till den borgerliga oppositionen samt med entusiasm medverka till att forma ett borgerligt regeringsalternativ mot Socialdemokraterna. Motsättningen i kärnkraftsfrågan måste då lösas.

"Vågad vändning från Maud Olofsson"

Maud Olofssons grundlösning blev att flytta produktionsbeslut från politiken till marknaden. Hårda krav skulle ställas på säkerhet i produktionen och skadeståndsansvaret höjas. Men beslut om kraftverk skulle inte tas av regering och riksdag, utan av företag på en marknad. Centern gjorde nog också bedömningen att intresset för att bygga nya kärnkraftverk var begränsat hos industrin, mot bakgrund av ett svenskt "elöverskott", möjligheten att via investeringar höja effekten i existerande verk samt dryga kapitalkostnader för nya kärnkraftverk. 2009 gick centerledningen, lite överraskande och med besvärande konvulsioner i den egna riksdagsgruppen, med på att dagens tio kärnkraftverk skulle få ersättas med nya. I praktiken handlar det om tiden kring år 2025. Uppgörelsen gav en lösning på frågan vad som skulle hända efter det tidigare heliga årtalet 2010. Det möjliggjorde en kompromiss med Folkpartiet, under Jan Björklunds ledning starkt drivande för mer kärnkraft i Sverige, med ny teknologi. Tack vare detta stora sakfrågeskifte från Maud Olofsson kunde Alliansen framträda som ett samstämt och trovärdigt regeringsalternativ även inför mandatperioden 2010–14. Centerns stora vinst, utöver den maktpolitiska, var att de andra partierna i Alliansen var beredda att gå med på praktiskt taget vad som helst ifråga om satsningar på "alternativ energi", som betalning för centerns vågade vändning i kärnkraftsfrågan.

Moderaterna, det största borgerliga partiet, genomgick samtidigt en djupgående nyprövning, markerad med epitetet "Nya Moderaterna". Bakgrunden var den smärtsamma valförlusten 2002, efter en valrörelse med klassiskt fokus på sänkt skatt. Den nya partiledningen, med partiordförande Fredrik Reinfeldt och hans nära förtrogne utredningschef Anders Borg, fann att Moderaterna måste spräcka tre "glastak" för att bli riktigt stora och kunna konkurrera om rollen som dominerande parti med

Socialdemokraterna. Partiet uppfattades som till för "de rika". Det sågs som ointresserat av villkoren för den moderna, professionella kvinnan i arbetslivet och hade en övervägande manlig väljarkår. Det saknade helt förtroende i miljöfrågan.

Reinfeldt har gått in för att dels bygga en borgerlig allians som kan regera Sverige, dels spräcka de tre glastaken för sitt eget parti, Moderata Samlingspartiet. En del av den nya strategin har varit att ge stora skattesänkningar för låginkomsttagare i stället för de högutbildade och att börja tala väl om den offentliga sektorn och dess många kvinnliga anställda. En annan del har varit att Reinfeldt själv, som statsminister, tog ledningen för den nya klimatpolitiken. Den svenske statsministern hade ordförandeskapet i EU:s ministerråd inför FN:s klimatkonferens i Köpenhamn. Men det fanns också en inrikespolitisk förklaring till att Reinfeldt avstod från att leda regeringens Globaliseringsråd (vars motsvarighet hans danske kollega Anders Fough Rasmussen hade valt som sin mest präglande arena) för att i stället leda "klimatkommissionen".

"Centern fick Moderaternas stöd för ett gigantiskt vindkraftprogram"

Pläderingen för "klimatomställning" och satsning på "förnybar energi" är ny för Moderaterna, men grundad i starka politiska behov. Dels var denna nyorientering nödvändig för att Reinfeldt skulle kunna framträda som en samlande och stark ledare för Sverige i det internationella klimatarbetet – ett inrikespolitiskt behov. Dels har satsningen varit nödvändig för att hålla ihop den borgerliga Alliansen. Centern fick Moderaternas stöd för bland annat ett gigantiskt vindkraftsprogram, med mål som enligt kunniga bedömare bildar ett luftslott. Dels har Moderaterna, som bär ambitionen att bli Sveriges största parti i val och "statsbärande" för lång tid framåt, behövt lyfta sitt förtroende inom miljöpolitiken. Och den särklassigt största miljöfrågan uppfattas nu gälla klimathotet. Möjligen har Reinfeldt också den strategiska baktanken att i något läge kunna göra sitt parti möjligt som samarbetspart för Miljöpartiet, om detta skulle krävas i en framtid för att förbli "statsbärande". Total samarbetspragmatism för att säkra och behålla makten var ett av elementen bakom den långa eran av socialdemokratisk makthegemoni.

Nytt läge för energipolitiken

Nu är det 2012 – hela 32 år efter folkomröstningen om kärnkraft. Några nya, grundläggande förhållanden gör sig gällande.

Ett är förstås **klimatfrågan**, i kombination med att Sverige är medlem av den Europeiska Unionen sedan 1995. Klimatoron gör förbränning av fossila bränslen omöjlig som framtidslösning för ett avancerat land som Sverige. Den ställer vattenkraft och kärnkraft i ännu bättre dager för ett stabilt industriland. Samtidigt är EU:s klimatpolitik styrande, däribland 20-20-20-målet (minskat utsläpp av växthusgaser med 20 procent åren 1990–2020, 20 procent av energin från "förnybara" energikällor, 20 procents förbättring i energieffektivitet).

Med det fossila alternativet otänkbart för Sverige, sätter kärnkraftsfienderna allt sitt hopp till vindkraften. Riksdagen beslutade, på förslag av Alliansregeringen, att Sverige ska gå från en produktionskapacitet på 2,5 TWh vindkraft 2010 till 30 TWh år 2020, varav 20 TWh till land och 10 TWh till havs. Jag vet ingen sakkunnig som anser detta realistiskt. Som jämförelse kan nämnas att IVA:s stora energiutredning, "Vägval energi", nyligen kom fram till 10 TWh vindkraft år 2020 som en ambitiös målsättning. Energimyndigheten, som är en stark proponent för vind, bedömer att det blir 11 TWh vindkraft år 2020.

Regeringen, läs Centern, är beredd att göra nästan allt för att nå de höga planeringsmålen för vindkraft, inklusive att köra över lokala opinioner som annars brukar värnas av Centern. Kraven på detaljplan och bygglov har i huvudsak tagits bort i det fall uppförandet av vindkraftverk har fått tillstånd enligt miljöbalken. Regeringen skriver till och med att man vid lokalisering av vindkraft till havs bör kunna ta lätt på EU:s naturskyddsområden, som Natura 2000.

Min bedömning är att vindkraften kommer att möta bakslag de närmaste åren. Det kommer successivt stå klart att planerna för en utbyggnad till 30 TWh vindkraft till år 2020 inte håller. Folkliga protester växer över vindkraftparkernas inverkan på ett älskat landskap i den egna bygden. Och hushållen kommer inte utan reaktion att godta priseffekten på el av höjda kvoter och stigande priser för elcertifikat. "Ambitionsnivån måste ökas i det så kallade elcertifikatsystemet", skriver Naturskyddsföreningen tillsammans med vindkraftsindustrin på SvD Brännpunkt den 6 december 2011. I klartext: höj elpriset! Redan i dag förklaras hälften av priset på elräkningen av komponenter som är rent politiskt beslutade: elskatt, moms, utsläppsrätter och tvånget för producenter att köpa elcertifikat. Till detta kommer att en inte ringa del av de kraftigt höjda nätavgifterna beror på det utbyggnadsbehov av distributionsnätet, med sidogrenar, som föranleds av vindkraften. Toleransen för ytterligare stegrade elpriser tycks inte vara särskilt hög hos konsumenter som allt noggrannare studerar sina elräkningar.

Ett annat nytt förhållande gäller omfånget av globaliseringen. Jag avser i det här sammanhanget främst hur elmarknaden har vidgats från att vara rätt nationellt begränsad till att spränga nationsgränser. Nya, kraftfulla distributionsnät i Norden och från Norden till kontinenten gör att elmarknaden framför måste ses som åtminstone nordeuropeisk, i stället för nationell. Den gemensamma nordiska elmarknaden förstärker effekten. Det här är en förändring med stora implikationer. Den bidrog till att det framstod som absurt att lägga ner väl fungerande svenska kärnkraftverk, men behålla Ignalina i Litauen. Den innebär att det gamla sättet att se på "elöverskott" blir obsolet. För det fall Sverige skulle producera mer el, till konkurrenskraftig kostnad, än vad som konsumeras inom landet kan vi lätt sälja överskottet till Tyskland, Polen och Danmark så att de kan minska sin produktion av el från smutsig kol. Om satsningen på vindkraft skulle visa sig mer lyckosam än jag tror, behöver inte detta tillskott av el användas för att ersätta en annan miljövänlig energikälla, kärnkraften. Det kan i stället utnyttjas för att ersätta el från kolkraftverk på kontinenten och samtidigt tjäna exportinkomster för Sverige.

> "Finland siktar på att bli en stor exportör av el till Sverige"

Omvänt gäller att ogynnsamma villkor för investeringar i ny kärnkraft i Sverige, eller alltför stor osäkerhet om de politiska utsikterna, leder till att stora framtidsinvesteringar och viktig teknologiutveckling kommer att ske i våra grannländer i stället för i Sverige. Finlands femte kärnkraftverk står snart klart för produktion. Beslut har tagits i Finland om att bygga även ett sjätte och sjunde aggregat, med det allra senaste av säkerhetslösningar. Besluten har tagits under medverkan av De Gröna i den finländska regeringen och med aktivt stöd även från det finska Centerpartiet. De senare finländska kärnkraftverken bör stå klara att tas i drift ungefär vid den tidpunkt då de svenska verken av allt att döma faller för åldersstrecket, kring 2025. Detta är ingen tillfällighet. Finland siktar på att bli en stor exportör av el till Sverige.

Blocköverskridande regering efter 2014

Ett tredje nytt förhållande som kan komma att få betydelse för den svenska energipolitiken rör **Sverigedemokraterna**. Mycket tyder på att detta parti kommer att göra ett starkt val 2014 i spåren av alla de andra partiernas invandringspolitik – senast med rätt till fri sjukvård och skolgång även för dem som vistas olagligt i landet. Sverigedemokraterna har också gynnats av de andra partiernas vägran att samtala med SD i riksdagen. En färsk riksdagsgrupp har därmed getts tid att etablera sig och vinna erfarenheter, utan att behöva slitas sönder av uppslitande diskussioner kring kompromisser med andra.

Med ett valresultat för Sverigedemokraterna på 6–10 procent i riksdagsvalet 2014, vilket är fullt realistiskt, kan följa att ingetdera blocket når majoritet eller ens nära majoritet. Detta, i förening med att Socialdemokraterna blir ett mer "normalt" parti i storlek och ställning, kan göra det möjligt med en blocköverskridande regering. Hur den i så fall blir sammansatt vet ingen i dag; det beror ju också på Socialdemokraternas väg under pragmatikern och näringslivsvännen Stefan Löfven, liksom på valresultatet för olika partier i mittfältet. Men eftersom det nog i grunden finns en riksdagsmajoritet för att låta ny kärnkraft ersätta gammal, kan en blocköverskridande regering tänkas upphäva den inlåsning i block som hittills har gett de kärnkraftsnegativa partierna ett oproportionerligt inflytande över svensk energipolitik.

Kvar står dock ett förhållande som är extremt besvärande inom energipolitiken, nämligen att politikens tidshorisonter totalt skiljer sig från industrins inom denna bransch. Politikens handlingshorisont är som regel högst en mandatperiod, även om partiledningar kan låta strategiska framtidsbedömningar spela in även i nuet. Vad gäller investeringar i ny kärnkraft gäller ledtider på 10-12 år - från industriella beslut om ny kärnkraft, över komplexa tillståndsprocesser, fram till reaktorer i drift. Det är oerhört svårt att få politiken att nu ta beslut vars verkningar blir synliga först tre mandatperioder senare – eller att med en känsla av brådska ta sig an en allvarssituation som inte manifesteras för allmänheten förrän om tio år.

Mot den bakgrunden var det enastående att Alliansregeringen faktiskt drev igenom ett riksdagsbeslut i juni 2010 om att öppna för att ersätta de tio existerande aggregaten med nya. Under genomgångar i Globaliseringsrådet blev det klart för mig och de andra ledamöterna att dagens svenska aggregat knappast kan ansvarsfullt drivas för all framtid.

Oskarshamn 1, det första fullt kommersiella svenska kärnkraftverket, togs i drift år 1972 och var något av en prototyp från Asea. Det fyller 50 år 2022. Någonstans där går gränsen. Tiden för beslut om ersättningsaggregat i Sverige håller redan på att rinna ut. Så långa är ledtiderna för investeringar på detta område.

Ingen "elbrist" de närmaste åren kommer att ringa i larmklockan. Tvärtom, produktionen av el från de existerande svenska kärnkraftverken kan väntas öka stort under 2010-talet och bidra till en mycket god inhemsk elsituation. Vi tog den rentav från Globaliseringsrådet som intäkt för att föreslå en svensk storsatsning på infrastruktur för elbilar, som bidrag till minskade koldioxidutsläpp och för att främja svensk teknikutveckling.
Bakgrunden är att utnyttjandegraden för de svenska kärnkraftverken har varit extremt låg på senare år. Olika förklaringar finns, alltifrån inkörningsproblem efter stora investeringar i effekthöjningar över underlåtenheter från industrin till eftersatt utbildning av nya generationer av kärnkraftstekniker. Ökad formalism från Strålskyddsinstitutet kan också ha spelat in, med krav på långa avställningar för åtgärder som man tidigare skulle ha hanterat på annat sätt. Med 100 procents driftstid, 8760 timmar per år, skulle de svenska kärnkraftverken producera 79,2 TWh el under ett år. År 2009 låg den faktiska produktionen på 50 TWh, 2010 på 55 TWh. Det senare innebär en utnyttjandegrad på 69 procent. De finländska kärnkraftverken har visat en genomsnittlig tillgänglighet under flera år på 93 procent. Om vi antar att vi i Sverige, med betydligt äldre aggregat, når upp till 85 procents tillgänglighet – även det lågt – skulle det innebära en årsproduktion på 67 TWh. En ökning från 50 TWh år 2009 till 70 TWh inom något år ter sig högst sannolik. Detta innebär en lika stor ökning av elproduktion från kärnkraft i Sverige – på bara ett par års sikt – som hela den orealistiskt höga planeringsramen för landbaserad vindkraft till år 2020!

Mot industripolitisk katastrof

Politikerna får alltså ingen hjälp från elbrist att skapa ett allmänt tryck på beslut. Långsiktigt ansvarstagande, utan sådant tryck, är vad som krävs. Kan vi förvänta det? "Fan tro´t".

Socialdemokraterna har uttryckt önskemål om samtal med regeringen om kärnkraftens framtid. Vi vet att partiledaren Stefan Löfven är anhängare av svensk kärnkraft och – med sin djupgående kännedom om svensk storindustri – mån om en trygg svensk energiförsörjning för framtiden. Han är föga benägen för luftslott och skulle säkert personligen kunna svälja en lösning av det slag riksdagen har beslutat, nämligen att nya

verk får byggas samtidigt som gamla tas ur drift på de existerande kärnkraftsorterna. Han skulle nog också kunna ingå en uppgörelse om att ta bort det andra stora hindret, den befängda svenska skatten på själva innehavet av en elproduktionskapacitet, för vilken det inte finns något försvar när det handlar om nyinvesteringar. Starka krafter inom partiet vill dock lägga ner all svensk kärnkraft, alltså stänga av hälften av den svenska elproduktionen för framtiden! Så långt har den förr ansvarsbärande socialdemokratin fjärmat sig från realiteter.

De krafter inom socialdemokratin som befinner sig nära industrifacken ser förmodligen samtal med regeringen om en långsiktig energiöverenskommelse som enda sättet att möjligen vrida position i frågan på nästa partikongress. Minns partiveteranen Sven Hulterströms iakttagelse: Socialdemokraterna är ett trögt parti. Det tar många år att få igenom en ståndpunkt, och när den väl antagits tar det flera kongressperioder att kunna bli av med den!

> "Sverige har en mycket stolt tradition på kärnteknologins område"

På en energipolitisk konferens i december 2011 svarade energiminister Anna-Karin Hatt (C) att Socialdemokraterna först måste byta ståndpunkt och acceptera regeringens linje, innan det kan bli samtal. Detta låter som Israel-Palestina-konflikten. Man debatterar villkor för att kunna samtala, i stället för att samtala. En så rigid hållning är inte gångbar i svensk politisk kultur, särskilt inte som de tre andra regeringspartierna vill finna sätt att få socialdemokraterna med på vagnen.

Industrin, för sin del, har svårt att ta gigantiska investeringsbeslut – med byggen under tre mandatperioder – utan att känna tryggheten att de politiska ramarna ligger fast även efter regeringsskifte. Detta gäller i synnerhet som det finns ett fullt fungerande alternativ – att i stället investera i Finland och möjligen även Polen.

Frågan är gigantisk för Sveriges framtid. Sverige har en mycket stolt tradition på kärnteknologins område, med statsminister Tage Erlander som en drivande kraft för att Sverige skulle befinna sig i spetsen av ingenjörskunnande och teknologisk utveckling. Det fortsatte med Aseas världsunika konstruktioner för att göra utnyttjandet av kärnenergin

"inherently safe", olyckor fysikaliskt omöjliga (Secure för värme och Pius för kraftvärme). Ett annat stort steg framåt var lösningen med en filtrerkammare vid övertryck i reaktorinneslutningen, som praktiskt taget eliminerar risken för utsläpp till omgivningen även vid en härdsmälta. Bakom denna lösning stod Växjö-ingenjörerna Leif Lindau och Lennart Gustavsson, vilka fick Polhemspriset 1988 för sin uppfinning. Systemet är helt oberoende av mänskliga beslut, el, mekanik och vatten. Det finns installerat på samtliga svenska kärnkraftverk. Lindau och Gustavsson försökte sälja in det till Japan också, som i övermod tackade nej. Så kom Fukushima. Nu växer intresset dramatiskt världen över för den typ av tänkande som tidigt utvecklades i Sverige. Värt att notera i detta sammanhang är att Sverige var först i världen med att utveckla en konkret och säker lösning för lagring av kärnavfall, via det så kallade SKB-projektet, i sig en följd av Fälldin-regeringens "villkorslag" från 1976.

Det stolta svenska arvet på kärnområdet, och i trygg hantering av kärnenergi, skulle kunna tas tillvara och vidareutvecklas, så att vi från 2025 och framåt fick tio nya kärnkraftverk med allra senaste tekniska lösningar, med kanske dubbelt så hög effekt som dagens reaktorer, helt koldioxidfria och med en produktion som hjälper övriga Europa att också bli utsläppsfritt. Svenska universitet har redan återupptagit sin utbildning av en ny generation av svenska forskare och ingenjörer för nästa era av kärnteknologi. Svenska folkets majoritet är starkt för att Sverige fortsätter använda och utveckla kärnkraften.

Alternativet ter sig dock realistiskt: att svensk politik inte lyckas samla sig till långsiktiga spelregler i sådan tid att en industripolitisk katastrof kan undvikas.

Varför är alla så förbannade på elpriserna hela tiden? Ekonomen och samhällsprofilen Klas Eklund reder ut begreppen.

Vad hände bakom kulisserna när Centerpartiet svängde om kärnkraften? Maud Olofsson ger oss interiörerna i förhandlingarna om energiöverenskommelsen.

Hur påverkades vi av Harrisburg, Tjernobyl och Fukushima? Statsvetaren Sören Holmberg visar hur opinionen svängt i Sverige.

På vilket sätt kommer valet 2014 att påverka energipolitiken? Publicisten och statsvetaren Hans Bergström förklarar den svenska energipolitikens drivkrafter.

Vilka är energipolitikens låsningar och lösningar? Miljöpartiets förra språkrör Maria Wetterstrand om sviterna av en folkomröstning.

Läs denna kvintett och ytterligare åtta initierade röster som ur olika perspektiv analyserar och förklarar vår så ofta och så känslomässigt debatterade energimarknad.

Jonas Abrahamsson, koncernchef för E.ON Sverige, skriver i sitt slutord: Stora energiaktörer har ett ansvar för att dessa frågor diskuteras på ett seriöst sätt i ett seriöst sammanhang.

Redaktör för boken är Mats Bergstrand, JKL.

Upplyst eller utfryst – en antologi om energimarknaden

Sören Holmberg Hans Bergström Klas Eklund Pär Holmberg
Christian Azar Björn Sandén Per Kågeson Annika Helker Lundström
Katarina Buhr Peter Stigson Jenny Gode Marian Radetzki
Maud Olofsson Maria Wetterstrand Elisabeth Nilsson Reinhold Lennebo

Upplyst eller utfryst
– en antologi om energimarknaden